

فرهنگ کار در اسلام

امان اله شاقوزائی
کارشناس اشتغال و بازار کار
اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی
استان سیستان و بلوچستان

نظر به این که کار اهمیت و نقش قابل توجهی در زندگی انسان دارد و همه مکاتب فکری دیدگاههای قابل توجهی در این رابطه دارند، موضوع کار در اسلام در این مقاله مورد بررسی قرار می گیرد. نخست با توجه به دیدگاههای مختلف تعریفی از کار ارائه می شود، سپس هدف فرد مسلمان از کار کردن را مورد اشاره قرار می دهیم در ادامه سعی می شود به موضوعاتی چون اهمیت کار، نقش آن در زندگی، ارزش کار در اسلام، انواع کار و آزادی فرد در انتخاب شغل پرداخته شود و در پایان نتیجه گیری بصورت مختصر ارائه می گردد.

مقدمه

آفرینش انسان طوری می باشد که تلاش و کوشش در وجود آن نهفته است و انسان مدام در حرکت و تکاپو می باشد. این حرکت و تلاش در جهت رفع نیازهای زندگی است. حال ممکن است هدف از کار رفع نیازهای زیستی یا نیازهای سطح بالاتر مثل، احساس کمک به نیازمندان به خاطر جلب رضایت خداوند و... باشد. در شبانه روز هر فرد مدت زمان محدودی جهت اداره امور زندگی در اختیار دارد و در اختصاص زمان به امور روزمره خود مختار می باشد. در شرایط عادی و به طور منطقی انسان به کسب درآمد، عبادت، استراحت یا فراغت و تفریح نیاز دارد و بسته به دیدگاه و طرز فکری که دارد اهمیت ویژه ای برای هر کدام از اینها قائل است و در اختصاص وقت خود به این موارد اقدام خواهد کرد. می توان گفت که هر کدام از اینها به نحوی با درآمد در ارتباط هستند و خود درآمد از کار نشأت می گیرد. لذا کار جزء مهمی از زندگی و در کل تعیین کننده مسیر زندگی می باشد. بر همین اساس تعاریف متفاوتی از آن شده است و در مکاتب فکری مختلف به شکلهای متفاوتی اهمیت و هدف از کار بیان شده است. در اسلام اهمیت کار مضاعف و اهداف آن نیز برتر می باشد، زیرا از جنبه صرف دنیوی خارج شده و تلفیقی زیبا از نیاز مادی و بعد معنوی ارائه می دهد. مکاتب فکری مسلط در عصر حاضر و حتی مکاتب قدیمی کار را چون یک عامل تولیدی همچون سایر عوامل تلقی می کردند و از نظر آنها خرید و اختصاص آن به امر تولید کالا و خدمات مانند عوامل دیگر تولید می باشد و خریدار آن صرفاً به بازدهی و تعداد واحدهای آن اهمیت می دهد و آن را در قبال هزینه خریدش مورد مقایسه قرار می دهد، لذا تنها ارزشی که به تولید می دهد مد نظر می باشد. اما در دیدگاه اسلام، عامل کار از آن جهت که انسان انجام دهنده و عرضه کننده آن است و طبعاً انسان دارای شرایط جسمی و روحی می باشد و به خود، خانواده و کل جامعه ربط دارد، کار اهمیت ویژه ای پیدا می کند. در این مقاله سعی می شود این اهمیت ویژه مورد بررسی قرار گیرد. قابل توجه است که در بررسی هر مطلب به آیات، روایات و احادیث مربوطه اشاره می گردد. هدف این است که مشخصات ویژه دیدگاه اسلامی در رابطه با کار ارائه شود.

تعریف کار

از نظر لغوی کار به معنی فعل و عمل می باشد و هر آنچه که از شخص صادر و خود را به آن مشغول کند. در اقتصاد، کار یکی از عوامل تولید کالا و خدمات می باشد و در عوض آن دستمزد پرداخت می گردد، عامل انسانی در جریان تولید است و در همه مکاتب فکری از جایگاه ممتازی برخوردار می باشد. کلسن، کار را چنین تعریف می کند: «استفاده ایست که انسان از نیروی مادی و معنوی خود در راه تولید ثروت یا ایجاد خدمات می برد»^۱

۱- غلامعباس توسلی، جامعه شناسی کار و شغل، تهران، سمت، ص ۹

غلامعباس توسلی به طور کلی کار را چنین تعریف می کند: «مجموعه عملیاتی که انسان با استفاده از مغز، دستها، ابزار و ماشینها برای استفاده عملی از ماده روی آن انجام می دهد و این اعمال نیز متقابلاً برانسان اثر می گذارند و او را تغییر می دهند»^۱

براساس تعریف مرکز آمار ایران « هر نوع عمل فکری یا فیزیکی که مطابق قوانین کشور و عرف جامعه غیرمجاز تلقی نشود و برای کسب درآمد، اعم از نقدی یا غیرنقدی صورت گیرد و نتیجه آن تولید کالا و یا خدمت باشد، کار تلقی می شود»^۲

می توان گفت در تعریف کار سه ویژگی مطرح است. اول این که کار فعلیت فکری یا فیزیکی انسان است، دوم این که از طریق آن کالا یا خدمتی تولید می شود و سوم در قبال آن دستمزد پرداخت می شود.

کار در اسلام تعریف گسترده تری دارد و معانی بالاتری به خود می گیرد مبنای استحقاق درآمد و عامل تولید می باشد. اما با دیگر عوامل تولید متفاوت است و عوامل دیگر تولید در خدمت این عامل هستند. در واقع کلیه ثروتها برای انسان خلق شده و کار در خدمت عوامل دیگر تولید قرار ندارد. در نظام سرمایه داری نیروی کار در خدمت سرمایه و ابزار تولید است. همچون دیگر عوامل تولید کار خریدنی می باشد و ارزش نیروی کار به اندازه بازده آن و تاثیرش بر مقدار تولید است. در نظام سوسیالیستی براساس نظریه ارزش کار، اهمیت کار به وسیله ارزش مبادله ای کالا و به مقدار کالا صرف شده در آن برآورد می شود.

تفاوت اصلی دیدگاه اسلامی با مکاتب سرمایه داری و سوسیالیسم اصالت دادن به انسان است. در اسلام کار منشاء مالکیت است، مگر این که فرد نتیجه کار خود را به دیگری واگذار کند.

از دیدگاه دینی کار به دو شکل مورد بررسی قرار می گیرد، اول این که اگر روی منابع طبیعی و به صورت مفید و اقتصادی باشد و در راه بهره گیری از ثروت قرار گیرد و سد راه

۱- همان منبع ص ۱۰

۲- سازمان کشاورزی استان سیستان و بلوچستان، بررسی مفاهیم اشتغال و بیکاری، دبیرخانه کمیته اشتغال

دیگران نشود، ثمره آن مالکیت و درآمد است و دوم این که اگر کار روی ماده و ثروتی که به تملک دیگران درآمده است صورت گیرد مستحق درآمد مقطوع و اجرت است اما در ارزش افزوده شریک نمی باشد.

علاوه بر این در دیدگاه اسلامی نیت در کار، اصل می باشد و تاکید روی خالص بودن نیت انجام کار است. کار علاوه بر اجرت مزد و مالکیت بر ثروت خاص، می تواند صرفاً جهت برآوردن رضای خدا و هدف از انجام آن به صورت خدمت رایگان جهت طلب رضایت

در دیدگاه اسلام، عامل کار از

آن جهت که انسان انجام دهنده

و عرضه کننده آن است و طبعاً

انسان دارای شرایط جسمی و رومی

می باشد و به فواید خانواده و کل

جامعه ربط دارد، کار اهمیت ویژه ای

پیدا می کند.

خداوند باشد. به همین جهت در اسلام هم شکل عایدی و درآمد کار تغییر می کند، هم قصد انجام کار، که صرفاً برآورد نیاز مادی نیست و جنبه معنوی دارد و حتی اگر هدف از آن رفع نیاز مادی باشد، در آن رضایت خداوند مدنظر است.

هدف از کار

چه چیزی است که انسان را به تلاش و حرکت ترغیب می کند؟ هدف از کار چیست و انسان که دنبال کار می رود در عوض زحمتی که می کشد چه چیزی را می خواهد کسب کند؟ هدفهای زیادی را می توان برای کار کردن مطرح نمود. بعضی از افراد کار را برای کسب درآمد انجام می دهند و باید گفت درآمد خود هدف نمی باشد بلکه وسیله ای است برای رسیدن به اهداف دیگر، و درآمد و جمع نمودن اموال فقط افراد مال دوست را خوشحال می کند.

اهداف مادی و معنوی زیادی در وجود درآمد

مستتر می باشد. کارکردن بالنفسه اهمیت دارد و بیکاری ناپسند و زشت است، لذا حتی اگر هدف دیگری بر کار کردن مترتب نباشد، نباید کار رها شود. تنها انگیزه مادی نیست که فرد مسلمان را به کار وادار می کند، بلکه اهداف معنوی، فردی و اجتماعی زیادی مدنظر می باشد و آنچه برای عامل کار مهم است اطاعت از فرمان خدا و کسب رضایت او می باشد و کلیه اهداف دیگر تحت این هدف مهم قرار می گیرند. انسان با ایمان چه بسا برای پیروی از امر خدا شغلهای پردرآمد را رها کرده و به شغل کم درآمد و حتی کار بدون درآمد مشغول شود.

اهدافی که برای کار کردن می توان گفت:

الف- کار برای تامین معاش خانواده

ب- کار برای توسعه و گشایش در زندگی خود و خانواده

ج- کار برای نیازمند نشدن به دیگران

د- کار برای افزایش ثروت، جهت استفاده مشروع از آن

ه- کار برای دستگیری از نیازمندان و خدمت به دیگران

و- کار برای اطاعت از فرمان خدا که دستور به انجام کار برای تامین معاش داده است.

در دیدگاه مادی هدف از کار فقط درآمد است که جهت برآورد امور زندگی است. اما آنچه در اسلام هدف است، اطاعت خداست که تامین امور زندگی یکی از طاعات پسندیده خدا می باشد. خداوند در قرآن می فرماید: «و اوست خداوندی که شما را از زمین آفریده، سپس شما را به آبادانی آن مشغول کرد»^۳

پس می توان گفت که حتی اگر انسان نیازی به درآمد نداشته باشد برای آبادانی زمین به نیت برآوردن عبادت خدا باید کار و تلاش نماید.

اهمیت کار در اسلام

دین اسلام به کار و اشتغال اهمیت زیادی داده و از بیکاری به شدت نکوهش کرده است. در اسلام بر اهمیت برآوردن نیازهای زندگی تاکید شده و کار با عناوین ویژه ای چون عبادت، جهاد در راه خدا، گذشتن از پل

۳- هود(۱۱) آیه ۶۱

انسان محو می شود، دعای چنین انسانی مستجاب شده و در مقابل، انسان بیکار دعایش مورد اجابت قرار نمی گیرد»^{۱۴} از همه این آیات و روایات نتیجه می گیریم که فرد مسلمان علاوه بر برآوردن نیاز خود و خانواده و همچنین عدم نیاز به دیگران و حتی کمک به دیگران، کار را به عنوان عبادت و وسیله آموزش گناهان، آبادانی زمین و جهاد در راه خدا تلقی نموده و جنبه معنوی آن را مدنظر دارد. لذا اهمیت کار در متون اسلامی بیشتر از جنبه معنوی آن می باشد و برای فرد مسلمان رضایت خداوند ماورای هر درآمد و نفع شخصی می باشد.

نقش کار در زندگی

همچنانکه در مقدمه گفته شد تمام وقتی (زمانی) که در شبانه روز در اختیار یک فرد قرار دارد به کار، عبادت، استراحت و فراغت اختصاص پیدا می کند و فرد مدتی را که به کار اختصاص می دهد بستگی به اهمیتی دارد که برای کار قائل است و یا درآمدی است که در زندگی به آن نیاز دارد. کاری که انسان در این مدت انجام میدهد علاوه بر تاثیر بر زندگی فرد موجب رشد و تعالی شخص و افزایش قدرت آدمی می گردد.

کار در نشاط روحی نیز نقش بسزایی دارد و انسان را هدفمند می کند و از هرزگی و بیکاری نجات می دهد. فعالیت جزئی از نظام زندگی جامعه بشری را تشکیل می دهد و کار ضرورتی اجتماعی است و تنها با تکیه بر کار است که احتیاجات مادی اجتماع انسانی برطرف می شود و در پرتو فعالیت و کار است که اهداف اقتصادی قابل دستیابی هستند و کار عامل رهایی از فقر می باشد.

اشتغال به کار مایه بقای اموال و سرمایه شخصی است و اگر شخص از ثروت خود به طور عادی و متعارف مصرف کند، با درآمد خود، جای آن را پر می کند، اما اگر کار نکند اموال او مستهلک شده و از بین می رود. کار مایه بقاء و رشد عقل و خردمندی انسان است، زیرا در کار اقتصادی، انسان فکر و عقل خود را به کار می گیرد و پیوسته رشد می کند. اشتغال بکار مایه عزت و حفظ آبرو می باشد، زیرا اگر انسان کار نکند و درآمدی بدست نیاورد، نیازمند دیگران خواهد بود و عزت و شخصیت او حفظ نخواهد شد و نیاز او به دیگران موجب خواری است.

امام صادق (ع) می فرماید: «درخواست و نیاز از مردم موجب خردشدن شخصیت و از بین برنده شرم و حیا می باشد و چشم پوشی از دارائیهای مردم عزت مومن در دین، اما طمع، فقر همیشگی است»^{۱۵} معلمی که ظاهراً شخص کاسبی بود و علی الظاهر روزی دیرتر از معمول به محل کارش می رفت، با حضرت صادق (ع) برخورد کرد، حضرت فرمود: «اول صبح به سراغ عزت برو یعنی کسب و کاری که موجب بی نیازی انسان از غیر خدا شود مایه عزت است»^{۱۶}

حضرت علی (ع) می فرماید: «سستی و تنبلی کلید غم و بدبختی است و با عجز و ناتوانی و تنبلی، نیازمندی و فقر همراه است و نتیجه آن هلاکت، و کسی که به دنبال چیزی نرود طبعاً آن را بدست نمی آورد

صراط و... تعبیر شده است و می توان اهمیت آن را در آیات و روایات دینی استنباط نمود:

در اسلام هدف از خلقت انسان عبادت است^۱ اما عبادت نباید جای کار بنشیند و انسان باید در زمان کار، به کار مشغول شود و در زمان عبادت باید دست از کار بکشد و به عبادت بپردازد^۲ و باید به هر دوی کار و عبادت در وقت خود رسید.

کار عبادت می باشد و پیامبر اسلام در این زمینه می فرماید: «عبادت هفت جزء دارد که با فضیلت ترین و ارزشمندترین جزء آن کسب درآمد حلال است»^۳

احادیث و روایات دیگری نیز در این زمینه موجود می باشد که به بعضی از آنها اشاره می شود:

«کسی که با فعالیت اقتصادی زندگی کند روز قیامت از پل صراط مانند برق می گذرد»^۴

«درهای بهشت بر روی وی-کسی که کار کند - گشوده شده و از هر کدام از این درها که اراده کند می تواند داخل شود»^۵
«خداوند با دید رحمت به وی نظر کند»^۶

همچنین در روایات دیگر کار عامل پاک کننده گناهان تلقی شده:

«تنها کار پاک کننده بعضی از گناهان است»^۷
«کسی که از دسترنج خویش روزی خورد، روز قیامت در ردیف و شمار انبیا قرار می گیرد»^۸

«کسی که کار کند مانند مجاهدان راه خداست»^۹
پیامبر می فرماید: «بدنبال کسب روزی حلال رفتن، جهاد شمرده می شود»^{۱۰}
«تلاشگر برای امرار معاش خانواده همانند جهادکننده در راه خداست»^{۱۱}

از امام صادق (ع) که پیامبر فرمود: «هر کس شب را با خستگی از تلاش در بدست آوردن روزی حلال بسر آورد با آموزش گناهان خود شب را به پایان رسانده است»^{۱۲}

همچنین پیامبر می فرماید: «ای جمع بازگنان سربلند باشید که در پیش شما راهی روشن است، در روز رستاخیز به کیش فاجران مبعوث می شوید مگر آنکه در سخن راستگوی باشید»^{۱۳}
و از جمله وصایای ارزشمند امیرمومنان علی (ع):

«در حال فقر یا ثروت، در هیچ حالتی فعالیت اقتصادی را رها نکنید، زیرا با کار، انسان محبوب خداوند می شود و گناهی که هیچ کار نیکی آن را پاک نمی کند فقط به دلیل کار و تلاش از پرونده اعمال

۱- مبانی اقتصاد اسلامی، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، سمت، سمت ۱۳۴

۲- همان، ص ۱۳۴

۳- بحارالانوار، ج ۷۴، ص ۱۴۰

۴- محمدرضا و محمدعلی حکیمی، الحیاه، ج ۵، ص ۱، ۲۹۵

۵- همان ج ۲، ص ۲۹۶

۶- همان ج ۳

۷- همان ج ۷

۸- همان ج ۸

۹- همان ج ۱، ص ۲۹۷

۱۰- کنزالاعمال، ج ۴، ص ۶

۱۱- بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۱۳

۱۲- همان، ص ۹۶، ش ۳۸۰

۱۳- عیسی ولایی، کار در منابع اسلامی، ص ۲۳۴، ش ۱۶

۱۴- محمدبن الحسن حرعاملی، ج ۱۲، ص ۱۵

۱۵- عیسی ولایی، کار در منابع اسلامی، ص ۱۴۶، ش ۵

۱۶- همان، ص ۲۲، ش ۹۰

که انجام می دهد در این باره چنان سخت گرفت که معرفی شد علی یاور هر کسی است که کار می کند و دشمن آن کسی است که به گدائی می پردازد»^۹

خداوند و پیامبر به کار و تلاش ارزش و اهمیت زیادی می دهند. بیکاری و کسلی نفی شده و مورد نکوهش قرار گرفته است و این را می توان در آیات و روایاتی که تنبلی، زندگی انگلی، سر بار بودن، خواب بیش از اندازه و بیکاری را نفی می کنند استنباط نمود:

وقتی پیامبر شخصی را ملاحظه فرمود که بدن سالم و توانائی دارد، می پرسد شغلش چیست؟ تا گفتند بیکار است، فرمود از نظرم افتاد، پرسیدند چرا؟ فرمود مومن اگر حرفه ای نداشته باشد، با دین فروشی زندگی خود را اداره خواهد کرد.^{۱۰}

حضرت علی می فرماید: «سستی در کار به مراد نرسیدن است»^{۱۱}
«سستی و تنبلی خوی نادانان است»^{۱۲}

اسلام با تلاش فرهنگی، یکی از ریشه های اساسی فقر را که تنبلی، تن پروری و فرار از زیر بار کار و تلاش می باشد از بین برده است. کار را عبادت تلقی و تحمل رنج و زحمت را برای تامین معاش خانواده را همچون جهاد در راه خدا به شمار آورده است و پر خوابی و بیکاری را از نظر خداوند منفور اعلام کرده است. رنج و خستگی را سیره پیامبران دانسته است. «آنان با عمل خود راه زحمت کشی و کار و کوشش را فرا روی پیروان خود قرار دادند و از پرداختن به عبادت دائم و رها کردن کار و تلاش نهی کردند»^{۱۳}

اسلام تامین مخارج زندگی و رسیدن به همسایگان و بستگان را آخرت طلبی تلقی کرده، تا مبدا کار و کوشش و کسب درآمد و افزایش رفاه ضد ارزش به شمار آید.

انواع کار

کار را میتوان از جنبه سبک و سنگینی، مفید و غیرمفید بودن، مشروع و غیرمشروع بودن تقسیم بندی کرد. از لحاظ این که کار سبک یا سنگین و پر زحمت یا کم زحمت باشد، باید گفت انسان به طور طبیعی مایل است که بدون زحمت درآمد داشته باشد. البته اگر انسان با استفاده از ابزار درصدد آسانتر کردن کار برآید، دلیلی ندارد که کار را با زحمت و شفقت طاقت فرسا انجام دهد. نکته مهم آن است که انجام یا قبول کار پر زحمت نشانه پست بودن و انجام ندادن آن نشانه بزرگی نیست. انجام کار سخت نه تنها زشت نیست بلکه رهبران دینی ما خود آن را انجام داده اند.

از لحاظ اقتصادی و مفید بودن کار می توان گفت، کار مفید کاری است که نتیجه حاصل آن زمینه را برای تولید فراهم کند، مانند احیای زمین های موات، یا این که حاصل آن تولید کالا و یا خدمت مورد نیاز انسان باشد، مانند تولید گندم و حمل و نقل آن، و یا موجب ارزش افزوده کالا و خدمات باشد مانند دوختن لباس.

و در نتیجه به فساد کشیده می شود»^۱
امام صادق (ع) میفرماید: «گستاخی، ناسپاسی، شیوع فساد و کارهای زشت از پیامدهای بیکاری است»^۲
کارآمدی را از پوچگرایی بیرون آورده و اهداف عالی به آن می بخشد. پیامبر (ص) می فرماید: «مبغوضترین انسان پیش خدا عثری است و عثری کسی است که در کار دنیا باشد و نه در طلب دنیا و آخرت»^۳
می توان پی برد کار علاوه بر کسب درآمد که منجر به بی نیازی از دیگران، کمک به دیگران، معاش خانواده، دستگیری پدر و مادر، آبادانی زمین و... می باشد در زندگی انسان نقشهای چون عزت بخشیدن، رهائی از پوچگرایی و سستی و تنبلی ایفا می کند و زندگی را ارزشمند میگرداند.

ارزش کار در اسلام

برای فرد مسلمان آنچه خداوند در قرآن فرموده است و آنچه پیامبر و امامان انجام داده اند اهمیت دارد و پیروی از آنها بر او واجب است. ارزش کار در آنجا روشن میگردد که تقریباً تمام پیامبران چوپان بوده اند و یا شغل دیگری داشته اند. ذاتاً اسلام مخالف بیکاری است و مومن شاغل را دوست دارد. در تائید این مطلب به آیات و روایات ذیل اشاره می شود:

« پیامبر دست کسی را می بوسد که از شدت کار ورم کرده و پینه بسته است و می فرماید این دستی است که خدا و پیامبرش آن را دوست دارند»^۴
«پیامبر قبل از بعثت گوسفندچرانی می کرد و با مال خدیجه تجارت می نمود، حضرت موسی چوپانی می کرد، حضرت ابراهیم به کار بنائی و چوپانی اشتغال داشت، حضرت لقمان و ادريس خياط بودند و نوح نجار بود»^۵

حضرت محمد(ص) می فرمود: « خداوند بنده با ایمان پیشه ور را دوست دارد و هیچیک از شما غذای گوارتر از دسترنج خود نخورده است.»^۶

حضرت امیر (ع) « با کلنگ زمین را می کند و آن را شیار می نمود و آبیاری می کرد و بارهای هسته خرما را روی شانه می گذاشت و به صحرا می برد و بر زمین می فشاند و اگر دانه ای از آن بر زمین می افتاد، خم می شد و آن را بر می داشت و می فرمود امروز هسته است و فردا خرما می باشد»^۷

حضرت علی (ع) می فرمود: «کشیدن سنگهای گران از قله های کوه، نزد من از منت دیگران کشیدن محبوبتر است و مردم به من می گویند، کار برای تو عیب است و حال آنکه عیب آن است که انسان دست نیاز نزد مردم دراز نماید»^۸

همچنین می فرماید: « چنانکه پاداش هر کس در قبال کاری است

۱- همان، ص ۱۱۱، ش ۲۸

۲- محمدرضا، محمد وعلی حکیمی، الحیاء، ج ۵، ص ۲۹۲

۳- همان، ص ۱۹، ش ۷۸

۴- مبانی اقتصاد اسلامی، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، سمت، ص ۱۳۴

۵- همان ص ۱۳۴

۶- بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۱۴۰

۷- محمدرضا، محمد وعلی حکیمی، الحیاء، ج ۵، ص ۲۹۵، ح ۱

۸- همان، ص ۲۹۶، ح ۲

۹- همان ح ۳

۱۰- همان ح ۷

۱۱- عیسی ولایی، ص ۱۰۸، شماره ۴

۱۲- همان، ص ۱۰۸، شماره ۲۱

۱۳- مبانی اقتصاد اسلامی، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، چاپ ۱۳۷۱، ص ۴۸۲

پس اگر کاری موجب افزوده شدن ارزش کل نباشد، کار مفید نیست و عامل کار نمی تواند از آن درآمد کسب کند. مانند تصرف زمین موات بدون اقدام برای آباد کردن آن و فروش زمین مزبور به منظور کسب درآمد و همچنین مانند اجاره کردن خانه ای به مبلغی و اجاره دادن آن به مبلغ بیشتر بدون انجام کار مفید در آن و یا احتکار کالاهای ضروری به منظور بالا رفتن قیمت آنها.

کار علاوه بر مفید بودن بایستی مشروع و از نظر اسلام قابل قبول باشد. در تولید شراب هر چند کار بر آن صورت گرفته و شاید ارزش افزوده ایجاد کرده اما چون از نظر شرع تولید و مصرف شراب حرام است، لذا مفید بودن این کار مورد تأیید شرع نیست. در منابع طبیعی کار مفید ممکن است انجام شود. منابع طبیعی یا ثروت است و آماده در طبیعت موجود می باشد یا بهره برداری از آن نیازمند کار است. اگر آماده باشد مانند جنگل و یا مانند بهره برداری از رودخانه به منظور قایقرانی کار مفید، بدون تملک منابع طبیعی، استفاده از منافع آن است و یا این که بهره برداری از آنها بدون حیازت و در اختیار درآوردن ممکن نیست، مانند استفاده از آب رودخانه به منظور کشاورزی و استفاده از چوب جنگل به منظور سوخت و بهره برداری از پرندگان به منظور تامین غذا و... که در این موارد کار مفید، حیازت این اشیاء می باشد. مشروعیت کار در معادن، زمینهای موات و آبهای زیرزمینی و... آماده سازی آنها و فراهم کردن زمینه بهره برداری از آنها است.

ممکن است کار مفید و مشروع بر روی مواد بدست آمده از طبیعت انجام شود مانند تولید نخ از پنبه و... که در این مورد کار مفید آن است که فایده ای بیش از حالت قبل پدید آورد. پس مشروعیت کار به این است که با مقررات و قواعد شرعی مطابقت داشته باشد. در مورد مواد غیرطبیعی مثل خدمات آموزشی، حمل و نقل و قضاوت، حفاظت و دفاع یا دیگر خدمات مورد نیاز جامعه مانند تجارت و خرید و فروش، کسب درآمد وقتی مجاز است که از نظر شرع اسلام ممنوع نباشد (خدمت مشروع) و در این کارها مقررات شرع مراعات شده باشد.

اخلاق کار

اخلاق کار به این مفهوم است که انسانها به گونه ای باشند که اگر وقت خود را بیهوده تلف کنند ناراحت شوند. علاقه به کار، جزئی از آنها شود و در عرصه کار و تلاش شخصیت پیدا کنند و کار را یک ارزش تلقی کنند. انسان باید در کار استحکام و دقت عمل داشته باشد که در روایات دینی از آن به « اتقان و احکام عمل » تعبیر شده است.

پیامبر می فرماید: « هرگاه یکی از شما دست به کار می زند آن را با استحکام انجام دهد»^۱

در جای دیگر می فرمایند « خداوند بنده ای را دوست دارد که هرگاه مشغول کاری شود آن را استوار انجام ده»^۲

از وصایای امام علی (ع) به فرزندان خویش نظم است. « من، شما و تمام فرزندان و خاندانم و همه کسانی را که این

وصیت نامه به آنها می رسد به تقوی و نظم امور خود و... سفارش می کنم»^۳

امام موسی بن جعفر (ع) می فرماید: « تلاش کنید که کارهای روزانه خود را به چهار زمان تقسیم کنید:

- زمانی برای مناجات
- زمانی جهت تلاش در فعالیتهای اقتصادی
- زمانی برای معاشرت
- زمانی برای تفریحات»^۴

صداقت و درستکاری عامل دیگری است که اخلاق کار را تشکیل می دهد فرد باید امانتداری را در کارها کاملاً مراعات کند و خیانت در اموال و تصرف در غیر موارد نکند. انسان مومن باید به فکر انجام وظیفه باشد و در رفع نیاز دیگران تلاش کند. پس شخص مسلمان باید در کارها استحکام عمل، نظم، صداقت و... داشته و امانتدار باشد.

آزادی در انتخاب شغل

این که فرد دارای چه شغلی باشد و یا چه شغلی را انتخاب نماید از این امر نشأت می گیرد که انسانها دارای استعداد متفاوت می باشند و این تفاوت استعدادهای از خلقت آدمی سرچشمه می گیرد و مدنظر بودن سلامتی جامعه ایجاب می کند که به این اختلاف استعدادهای توجه شود و هر استعدادی در امر مناسب با آن بکار گرفته شود.

پیامبر (ص) می فرماید: « همگان تلاش و کوشش کنید اما توجه داشته باشید که هر کس برای کاری که آفریده شده

۱- محمدرضا یوسفی، کلیات اقتصاد اسلامی، چاپ ۱۳۵۷، ص ۱۰۹

۲- همان ص ۱۰۹

۳- نهج البلاغه، ترجمه سیدجعفر شهیدی، نامه ۴۷، ص ۳۲۱

۴- مبانی اقتصاد اسلامی، همان، ص ۳۱۱

لایق تر است و آن را با سهولت و آسانی انجام می‌دهد»^۱

البته علاقه به کار نیز از عوامل موفقیت در کار می‌باشد و موفقیت در هر کار مشروط به دو عامل صلاحیت ذاتی و شوق عاطفی است. شخصی که در شرایط اجبار کار را می‌پذیرد، شرایط نفسانی او با شغل هماهنگ نیست و این به نشاط روحی او ضربه می‌زند و از کیفیت کار می‌کاهد، اگر انسان در محیط کار شرایط روحی مناسبی نداشته باشد، شکوفائی و قدرت ابتکار و خلاقیت را از دست می‌دهد.

انسان باید در انتخاب شغل و انجام کار آزاد باشد و مجبور به کار نشود و اسلام نیز به این مسئله تاکید دارد ولی تا جای آزادی را مجاز می‌داند که به کار غیرمفید و غیرمشروع منجر نشود.

در اسلام بیکاری نباید وجود داشته باشد و هر فردی باید از طریق شغلی مشروع امرار معاش نماید، ولی هیچ فردی به انتخاب شغلی معین مجبور نمی‌شود و در شرایط طبیعی جامعه اسلامی، هر فردی شغل مشروع مورد درخواست خود را انتخاب می‌کند.

کار و فرهنگ کاربرد اسلام وسیله تکامل انسان است و باید در جهت رشد او انجام گیرد و تکامل انسان در سایه اعمال اختیاری ممکن است و با کار اجباری نمی‌توان این راه را طی کرد، لازم به توضیح است که فرد در هنگام انتخاب شغل، علاوه بر این که آزاد می‌باشد باید به شغل علاقمند و توانائی انجام آن را داشته باشد.

نتیجه گیری

کار عملی فکری یا فیزیکی است که منجر به تولید کالا و یا خدمتی می‌شود و در قبال آن عامل، از مزد یا نتیجه کار خود بهره مند می‌گردد. اموری از زندگی که وابسته به کسب و کار می‌باشد، معاش خانواده، توسعه زندگی، عدم نیاز به دیگران، کمک به دیگران، اطاعت از فرمان خدا و... می‌باشد. براساس منابع اسلامی مشخص می‌شود که دین مقدس اسلام اهمیت ویژه‌ای برای کار قائل می‌باشد.

۱- مبانی اقتصاد اسلامی، همان، ص ۳۱۱

کار نقش مهمی در زندگی انسان ایفا می‌کند. کار به انسان شخصیتی ویژه که عاری از تنبلی و کسلی، بیهودگی، و دارای تمام خصوصیات اعتماد به نفس، هدفمند بودن، احساس مسئولیت، عزت و آبرو... می‌باشد، می‌بخشد. فرد مسلمان کار را به خاطر سبک و سنگینی رها نمی‌کند و ارزش کار و اجرای فرمان خدا برای او مهم است. بهمین خاطر است که حرفه یاد می‌گیرد و روی زمین کار می‌کند و برهمن اساس در جامعه اسلامی هیچ شغلی بلامتصدی باقی نمی‌ماند. فرد مسلمان شغلی را انتخاب می‌کند که نه تنها درآمد ایجاد کند بلکه مشروع بوده و برای جامعه اسلامی منشاء ضرر و تضییع حقوق دیگران نشود و به طور کلی کار او مشروع و مفید باشد. شخص انجام دهنده کار باید دارای اخلاق نیکو، مسئولیت پذیر، منظم، صادق، و درستکار باشد و مستحکم در عمل داشته باشد و بطور کلی دارای وجدان کاری باشد. این عوامل جنبه های فرهنگی کار هستند که عوامل معنوی و دینی تاثیرگذار برانجام دهنده کار و نتیجه عمل او می‌باشند و از سایه همین درستکاری و صداقت توسعه در جامعه اسلامی نمود پیدا می‌کند. مشخصه دیگری که اسلام برای کار در نظر گرفته آزاد بودن فرد در انتخاب آن است و جبر در قبول مسئولیت و کار نهی شده است و منشاء آن وجود استعدادها و سلاقی متفاوت در افراد است که منجر به خلاقیت و ابتکار در عمل می‌شود.

دین اسلام سعی و تلاش را تنها سرمایه انسانی می‌داند و راهکار دستیابی به فضل و نعمات الهی را در حرکت و کار با ایمان و توکل بر خداوند مهربان می‌داند، این مکتب رهایی بخش، بیکاری، سستی و تنبلی و تن پروری را دشمنی با خدا دانسته و لذا خیر دنیا و آخرت را در سایه کار و تلاش بعنوان یک فرهنگ عامه تعریف می‌کند. ما نیازمندیم که مبانی اعتقادی کار و ارزش آن را از مکتب اعتقادیمان شناسایی، تبیین و به جامعه معرفی و مبادرت به نهادینه کردن آن نماییم»^۲.

منابع:

۱. الحیاه، محمدرضا و محمدعلی حکیمی
۲. بحارالانوار، جلد ۷۴
۳. بررسی مفاهیم اشتغال و بیکار، سازمان جهاد کشاورزی استان سیستان و بلوچستان دبیرخانه کمیته اشتغال
۴. جامعه شناسی کار و شغل، غلامعباس توسلی، تهران، سمت
۵. کار در منابع اسلامی، تالیف عیسی ولایی، موسسه کار و تامین اجتماعی
۶. کلیات اقتصاد اسلامی، محمدرضا یوسفی
۷. مبانی اقتصاد اسلامی، دفتر همکاری حوزه ود انشگاه، سمت
۸. ماهنامه کار و جامعه، شماره ۱۴۰، موسسه کار و تامین اجتماعی

فرهنگ اسلام برای کار ارزش والایی قائل است ولی متأسفانه کمتر به آن پرداخته شده و لذا در جامعه کمتر جلوه نموده است که

۲- مجله کار و جامعه شماره ۱۴۰

